

termer for Roms folk eller hans Constitutio, der gav borgerskab til næsten alle rigets indbyggere. Billedet beskriver virksomt de politiske omgangsformer hos en regering, der prøvede på at tage fat på rigets virkelige problemer: det korrigerer de skrevne kilder. Jeg synes ikke, at Hannestad har udnyttet mulighederne på dette felt. Det skal dog siges, at det er sjældent at finde historikere, der fra det omvendte udgangspunkt benytter kunsten, herunder den offentlige kunst, til bunds.

Bengt Malcus

Tradition og historieskrivning. Kilderne til Nordens ældste historie. Red. af KIRSTEN HASTRUP og PREBEN MEULENGRACHT SØRENSEN. Acta Jutlandica LXIII:2. Humanistisk Serie 61. Aarhus Universitetsforlag, 1987. 144s. Ill. 158kr.

Bidragene til denne bog stammer fra en konference i Århus i maj 1986 hvis erklærede formål var »at drøfte den begyndende nyvurdering af kilderne til nordisk vikingetid og middelalder og at sætte den kildekritiske historievitenskabs metoder og resultater i relation til de synsmåder, som blandt andet tekstvidenskaben og antropologien har etableret i de seneste år.«¹

Som rimeligt er giver redaktørernes indledning det bedste overblik over denne problemstilling. De øvrige bidrag behandler enten enkelte kildegrupper eller et stort emne som fejden; i en sådan sammenhæng bliver det overordnede tema mindre fremtrædende i forhold til de konkrete problemer. Dermed være intet sagt om de forskellige bidrags lødighed.

Kirsten Hastrup og Preben Meulengracht retter i indledningen den anklage mod hvad de opfatter som den nyeste professionelle danske historieskrivning om vikingetiden og middelalderen op til ca. 1300, at den har gjort historien fattigere. Ved at fremhæve analysen på bekostning af syntesen og foretrække levningsskilder for de berettende har man unddraget sig det kildemateriale der kunne være brugt til at fortælle om gamle dages tænkemåde og forestillingsverden. Uden at det siges direkte, får man indtryk af at den moderne historieskrivning ganske enkelt er

¹ Forordet s. 5. Samtidig med denne bog blev der af deltagere fra de fem nordiske lande udarbejdet en rapport til Det nordiske historikermøde i Reykjavik 1987 under titlen: Kilderne til den tidlige middelalders historie.

kedeligere – fortællingen er forsvundet. Det sidste er rigtigt, for synteser er ikke i sig selv narrative.

Som eksempel på »levn-fetichismen« nævnes Aksel E. Christensens bemærkning om »at historikeren nødvendigvis må foretrække Snoldelevstenens ene sætning for hele Njals saga«.² Når den som her er revet ud af sin sammenhæng, er bemærkningen meningsløs, også hvis man véd at den pågældende runesten nævner ordet thul, der almindeligvis opfattes som en religiøs titulatur. Lidt mindre mærkværdig bliver modstillingen når man ser at den hører hjemme i en religionshistorisk debat som Erik Arup startede i 1914 med en anmeldelse af Vilhelm Grønbechs skrift om trosskiftet i Norden. Ligesom dengang drejer det sig her om to teksttyper som kilder til en ganske bestemt historisk situation, religionsskiftet, som indskriften på Snoldelevstenen hører tidsmæssigt sammen med, d.v.s. ca. år 900, medens Njála er skrevet i slutningen af 13. årh. De langt mere udførlige – og spændende – oplysninger om den hedenske kult denne og andre islandske sagaer bringer, er resultatet af flere århundreders viderefortælling hvis enkelte faser for evigt er gået tabt. Tidsforløbet medfører ændringer. Det kan vi konstatere hvor vi har flere led af en traditionsudvikling bevaret, f.eks. i de skriftlige kongesagaer eller hvor vi kan interpolere tabte tekster. Dette er den egentlige afhængighedskritik som blev sat i system af Erslev og L. Weibull og som nåede et højdepunkt i Svend Ellehøjs disputats *Om den ældste norrøne historieskrivning*.³ Når man kan følge udviklingen i de skriftlige kilder, er der endnu mere grund til at regne med forandringer i mundtlig overlevering.

Forfatterne hævder at historikere og filologer er gået for vidt med at afvise de gamle beretninger, men anviser såvidt jeg kan se ikke nye metoder, bortset fra at de understreger fortolkningens betydning. Det er ret overraskende at denne kategori skulle være ubekendt. Jeg føler mig ikke ene på skansen når jeg anser fortolkningen som essensen i al humanistisk forskning. Det angreb der her føres mod moderne historieskrivning, render gennem døre der længe har stået åbne. Den metodiske kildekritik fik allerede af Erslev selv tillagt det memento at vurderingen af en kilde ahang af hvad man ville bruge den til. Den fortsatte med Povl Bagges påvisning af at selve grundelementet i vor viden, kilderne, ikke var mere kendsgerninger end at de var relative. Hertil kom spørgsmålet om at få en helhed ud af »les petits faits isolés« som Lucien Febvre rejste. Kvantitative metoder, sociale modeller og, særligt relevant i denne forbindelse, helhedsopfattelsen af de narrative kilder har længe været en

² Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*, 1969, s. 91.

³ Svend Ellehøj: *Om den ældste norrøne historieskrivning*, 1965.

vigtig opgave for den historiske metodelære. Herved stilles der krav om åbenhed over for nye metoder, om anlæg af nye synsvinkler⁴ – også det er i hvert fald forsøgt. Modsætningen mellem *Res gestae* og *Historia*, *Geschichte* og *Historie* er, som indlederne hævder, væsentlig, men den står ikke mellem historieforskning og historieskrivning som man mente det i begyndelsen af dette århundrede. Analysen har subjektive indslag, men en syntese uden objektivt – dvs. alment accepteret – grundlag er uden interesse.

Det er muligt at jeg har misforstået denne indledning lige så meget som jeg mener forfatterne gør moderne historieforskning uret, men jeg vil støtte mit standpunkt i gennemgangen af de øvrige bidrag til bogen.

Det er nærliggende at begynde med Hans Bekker-Nielsens artikel fordi det valgte eksempel er forholdet mellem den lille Jellingsten og Jomsvikingsagaen.⁵ Det hævdes at den sidste må foretrækkes fordi den er episk og langt fyldigere end den lakoniske indskrift. Ja, det kommer da an på hvad man vil bruge teksten til. Som almindelig underholdning står sagaen sig godt, som historie kan vi ikke tillægge den megen værdi. Den falder ikke blot fordi den i modsætning til den samtidige kilde, runeindskriften, lader Gorm dø før Thyra, men fordi hele historien er afhængig af denne påstand. Kærnen i den er Thyras klogskab. Den kan være en slutning fra tilnavnet Danmarks bod – hvordan man så end har kendt det – eller almindelig overlevering der må have været mager siden der er mange forskellige fremstillinger af denne klogskab i det 12.-13. årh.s historieskrivning. Sven Aggesen har en fyldig Thyra – historie og oversætter tilnavnet *Decus Daniæ* med Danmarks pryde, Saxo igen har kendt Jomsvikingsagaen i en ældre version end den bevarede. Det tyder altså på stor opfindsomhed i at få noget ud af den oprindelige, magre kilde. Er det ikke lige så interessant at man omkring 1200 interesserede sig for gamle dage og skabte rige fortællinger om dem, som at få udbygget historien til det danske kongehus i det 10. årh. på så spinkelt et grundlag? Faktisk ved vi efterhånden en hel del mere om denne periode end Saxo og Sven Aggesen gjorde, fordi vi kan kombinere det ældste skriftlige materiale med arkæologiske fund.⁶

Else Mundal har i sit bidrag fremhævet at litteraturen altid vil være en kilde til sin samtid og bedre end nogen anden kildetype kan fortælle om

⁴ Inge Skovgaard-Petersen: Nye synsvinkler og metoder i studiet af den middelalderlige historieskrivning. *Hist. Tidsskrift*, bd. 78, 1978, s. 183-219.

⁵ Hans Bekker-Nielsen: Runelitteraturen og andre skriftlige kilder til Danmarks ældste historie, s. 65-69.

⁶ Sven Aagesen: *Brevis historia regum Dacie. Scriptores Minores I*, s. 109-116. *Saxonis Gesta Danorum IX*, xi. Om moderne Jellingestudier se Else Roesdahl: *Danmark i vikingetiden*, 1984.

holdninger, følelser og planer. Undertiden kan man skelne et forlægs tankeverden når det ikke glider helt sammen med den bevarede tekst, på den anden side kan også litterære mønstre overtages. Mundtlig tradition må naturligvis have spillet en rolle, ikke mindst i poesien, ligesom hele samfundsopbygningen krævede indsigt i slægtskabsforhold og sikrede interesse for genealogier. Som et morsomt eksempel på at man i middelalderen kunne regne taler og private samtaler for historisk korrekte, nævnes Kongespejlets bemærkning om at Gud kan give visse mennesker indsigt i hvordan ordene *kunne* falde og således give en rigtig fremstilling, selvom samtalen måske var forløbet anderledes. Forestillinger om sammenhæng, om årsag og motiver kan både stamme fra forfatteren og fra hans forlæg, mundtlige som skriftlige.⁷

Hvor Else Mundal holder sig til sit hjemlige materiale og fortolker det ud fra sund sans, er Peter Sawyers ambitionsniveau højere. »The Bloodfeud in Fact and Fiction« (s. 27-38) er, som man kan vente det, et drabeligt angreb på den almindelige tilbøjelighed til at forklare hele samfundsstrukturen i middelalderen ud fra slægtsfejdens normer. Sawyer hævder, ikke uden grund, at ordet fejde blev brugt meget generelt om strid mellem mennesker fra orddueller til krig mellem stater. Terminologien er upræcis, både i de gamle tekster og i den moderne udnyttelse af dem. Navnlig kan det påvises at parterne i et sammenstød ikke altid tilhørte bestemte slægter. Et berømt og stærkt omdiskuteret afsnit af den gamle islandske lovgivning, Grågåsen, kaldet Baugatal, gør omhyggeligt rede for hvilke overtrædelser i forholdet mellem to slægter der skal straffes med bestemte bøder afpasset efter slægtskab. Sawyer hævder at kun Njáls saga kender til en udnyttelse af denne lov og drager den slutning at de to tekster er fiktive og sene og ikke kan bære de vidtgående slutninger man har draget af dem. Bortset fra at dateringen af Baugatal er problematisk, bør det nok fastholdes at lovgivningen faktisk gør meget ud af slægtsforhold – men loven dækker jo ikke hele virkeligheden.

Ole Fenger der vel er den der bedst kunne have svaret Sawyer på grundlag af sin disputats om *Fejde og mandebod*, er her sat til at redegøre for kildeværdien af normative tekster. Han opstiller spørgsmålet om hvor effektivt retten har kunnet fungere som styringsredskab og i hvor høj grad den nedskrevne lov er sædvaneret. Han opstiller maximen: »Ansvarsreglerne er således helt entydige indikatorer på ældre og yngre lag i landskabslovene« – forstået på den måde at udviklingen gik fra hovedinteresse for den forempede til en kirkeligt inspireret understregning af personlig skyld og dermed fra kollektiv retsfølelse til individuelt ansvar.

⁷ Refleksjoner kring historie, sanning og diktning, s. 15-25.

Ad den vej kan man slutte bagud fra de nedskrevne love til den forudgående retstilstand.⁸

I det næste kapitel har Peter Foote påtaget sig at fremdrage filologiske argumenter for brugen af især love som kilder til den ældste islandske historie.⁹ Først gøres der rede for den skriftlige overlevering af den islandske lovgivning, derefter argumenteres der for en forudgående periode i det 12. årh. hvor den illitterære lovsigemand arbejdede side om side med den internationalt uddannede klerk. Som et eksempel på at mundtlig retstilstand endnu eksisterede i det 13. årh. fremdrages en episode fra *Islendingasaga*, en vigtig del af *Sturlungasaga*. Heraf fremgår det at mededsbeviset hvor den anklagede blev støttet af bekendte og slægtninge blev kombineret med den specielle islandske domstol nedsat af de 36 høvdinge som loven havde foreskrevet. Loven kunne manipuleres, men formen blev opretholdt. Der forekommer i de særligt behandlede afsnit af »Grágásen« gamle vendinger. Det er nu ikke noget sikkert tegn på ælde, for retsterminologien er konservativ.

Nanna Damsholts studie, »Kvinderne i Ansgars liv«, tilsigter virkelig at finde nye veje i studiet af den gamle historie. Emnet er taknemmeligt. Vel har *Vita Anskarri* fået noget af en genopblomstring i de sidste 20 år ved at blive underkastet en hermeneutisk undersøgelse, men kvindeforskningens synsmåder lokker nye oplysninger frem. Ikke så meget med hensyn til Ansgars forhold til sin afdøde mor og Jomfru Maria, men der kan aftvinges kapitlet om missionens forhold i Birka ny viden ved at se på de kvinder der optrådte der, deres forhold til det øvrige samfund og til kirken. Det fortæller både noget om mænd og kvinder i vikingetiden og om hvordan en gejstlig forfatter, Rimbart, anerkendte den specielt kvindelige indsats. Denne positive holdning over for det andet køn er imidlertid efter Nanna Damsholts opfattelse et særsyn i middelalderlig historieskrivning.¹⁰

En anden mulighed er at bruge helt andre kildetyper som Ebbe Nyborg gør i sin artikel om middelalderlig kirkekunst. Nyborg ser bl.a. på fordelingen af kirkebygningerne i landskabet og de fortolkninger der herved er lagt for dagen. Han afviser en sammenhæng mellem økonomiske ressourcer og opførernes identitet, hvad enten det er »andelsforetagender« eller resultater af biskoppelig eller kongelig planlægning. Det er udtryk for en reduktionisme som underkender at skellet mellem åndelige og verdslige intentioner er uden hold i middelalderlig mentalitet. Når

⁸ Om kildeværdien af normative tekster, s. 39-51.

⁹ Reflections on *Landabrigdisþáttur* and *Rekapáttur* in *Grágás*, s. 53-64.

¹⁰ *Op.cit.*, s. 71-83. Både i cisterciensernes historieskrivning og hos Saxo finder Nanna Damsholt misogyni.

Nyborg tilsidst kræver tværfaglighed, forståelse for virkelighedens umådelige sammensathed og styring af vort abstraktionsniveau, er det på tide at minde om store forgængere i brugen af middelalderlig kunst og arkitektur som udtryk for tidens tænkemåde. Jeg tænker på vore hjemlige Otto Norn og Tage E. Christiansen, for ikke at tale om Erwin Panofsky og Friederich Ohly's bog om middelalderlig betydningsforskning der omfatter både kunst, arkitektur og tekster,¹¹ samt endelig på den sidste artikel i bogen.

Den er skrevet af Gerd Wolfgang Weber¹² og er i realiteten et svar på den kritik af den hidtidige historieforskning der blev rejst i bogens indledning. Kildekritikken underkendes ikke, men bliver et selvfølgelig led i studiet af middelalderlig historiografi. En videreudvikling i form af en metodisk udnyttelse af den fra Bibelen kendte typologiske synsmåde giver omfattende resultater. Særlig interessant er det at se disse metoder anvendt på den norrøne litteratur fordi de hidtil har været forebeholdt latinsk (og græsk) historieskrivning. Et blik på Snorres fortællinger til Heimskringla, Olaf den Helliges saga og Den yngre Edda viser en fremhævelse af de samme kildetyper man opererer med i den middelalderlige europæiske historiografi. Men ikke alene kildematerialet, også historiesynet, der opfatter historien i almindelighed som grundlagt med Bibelen og fortsat i kirkehistorien, genfindes hos Snorre. Frodefreden identificeres udtrykkeligt med Pax Augusta og begrundes med Kristi fødsel og liv. Perioderne før og efter Kristus får desuden en pendant i det afgørende vendepunkt der indtraf med træskiftet. På samme måde kan den middelalderlige forestillingsverden benytte gamle historier, mundtlige som skriftlige, hedenske som kristne, til illustration af evige moralske værdier. Nordiske helte i Eddaen har træk tilfælles med både bibelske – som Samson – og antikke helte. Drømme kan indpasses i det overordnede skema, hvadenten de stammer fra andre eller er digtet af forfatteren selv. Tilsammen har disse drømme eskatologiske dimensioner, og hele Heimskringla kan udlægges som et historisk forløb der er en del af frelseshistorien med de træk som er karakteristisk for den middelalderlige Universalhistorie: begivenhederne følger ikke bare efter hinanden, men de repræsenterer en udvikling mod stadig højre forståelse af målet med historien.

Ud over det norrøne tages der for første gang fat på Widukinds

¹¹ Nyborgs bidrag har titlen: Om kirkekunsten, kirkearkitekturen og middelalderens virkelighed, s. 85-93. Endvidere: E. Panofsky: *Meaning in the Visual Arts. Papers in and on Art History*, 1956. Otto Norn: *At se det usynlige*, 1984. Tage E. Christiansens tillæg til genoptrykket af P. Nørlund: *Gyldne Altre*, 1968. Friedrich Ohly: *Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung*, Darmstadt 1977.

¹² *Intellegere historiam. Typological perspectives of Nordic prehistory (in Snorri, Saxo, Widukind and others)*, s. 95-141.

beskrivelse af danernes kristianisering – et af de emner som førstemanden i dette studium, Hellmuth Beumann, har ladet ligge.¹³ Henrik Fuglefængers tvangsdåb af den danske kong Gnupa kan nemlig ses som første led i en udvikling der efterfølges af Poppas omvendelse af hele folket med Harald Blåtand i spidsen. Mønstret er hentet i litterære forlæg og kan ikke bruges som en uimodsigelig forklaring på hvad der skete da danerne blev kristne.¹⁴

Præfigurationen udgjorde et nyttigt middel til at bibringe moralske og politiske budskaber samtidig med at forbindelse mellem Nordens ædle forhistorie og den følgende kristne historie gav mening til hele den nordiske historie, siger Weber til sidst. Forskellen mellem de forskellige perioder af historieskrivning belyses heldigt af en sammenligning mellem Ares og Laxdøla-sagaens beskrivelse af Olaf Trygvasons forsøg på at omvende islændingene til kristendommen. Ares beretning om kong Olafs faste standpunkt bliver i den yngre saga til et rent rygte og udbygges med en historie om hvordan islændingene på egen hånd ønskede dåben!

Anmelderen nikker genkendende til Webers synsmåde.¹⁵ Anklagen for en reduktion af historien ved betragtningen af beretninger som levn kan afvises: denne metode udvider vor indsigt i middelalderlig tænkemåde. Hvor man tidligere resigneret har indrømmet at kildekritikken gør historien fattigere men sikrere, vil nutidens historiografiske forskning hævde at den større sikkerhed i brug af de skriftlige kilder som vægten på fortolkningen medfører, både hjælper til en bedre koordinering med andre kildetyper og til en dybere forståelse af middelalderens mennesker.

Inge Skovgaard-Petersen

ERLAND PORSMOSE: De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfælleskabets tid. Odense University Studies in History and Social Sciences 109. Odense, Universitetsforlaget 1987. 308 s., ill.; 231,80 kr.

Trods sine unge år er Erland Porsmose ingen ukendt skikkelse i dansk bebyggelsehistorisk forskning. Bag sig har han allerede et omfattende historisk og arkæologisk arbejde med det fynske landskabs og bondesam-

¹³ Hellmuth Beumann: *Widukind von Korvei*, 1950.

¹⁴ Det er Widukinds mulige sammensætning af de to begivenheder der vækker skepsis. Hver for sig er de nævnt i andre kilder, dog med udpræget kejservenlig tendens.

¹⁵ Der henvises til Webers omfattende noteapparat hvortil kan føjes I. Skovgaard-Petersen: *Da Tidernes herre var nær*, 1987.